

ГЕОСИНКЛІНАЛЬ (від *geo...* і *синкліналь*) — одне із найважливіших понять тектоніки і історії формування земної кори материкового типу, яке виникло із протиставлень її мобільних і стабільних областей. В основі вчення про Г. існує її заг. визначення як зони високої рухомості, контраст. змін геодинам. напружень, великих товщ (10–25 км) відкладів, знач. розчленованості і високої проникності земної кори, що виражено в актив. магматизмі і метаморфізмі, гідротермал.-метасоматич. рудогенеруючих процесів. Г. — лінійно видовжені, дугоподібні або ускладнено-мозаїчно побудовані зони, пов'язані з глибин. розломами. Початкова (власне геосинклінал. стадія) характеризується інтенсив. зануренням і мор. умовами седиментогенезу та офіолітовим або спіліткератофіровим магматизмом. Завершал. стадія (орогена) визначається підняттями і гороутвореннями, які супроводжуються інтенсив. складкоутворенням і формуванням насув. (покривних) структур і переважно гранітриолітовим магматизмом. Товща та будова земної кори та верх. мантії в межах Г. мають значні варіації. Г. відрізняється різним аномал. гравітац. і магматич. полями, що виражені ліній. формами. Сучасні (і, за палеорекоконструкціями, давні) Г. характеризуються високою сейсмічністю. Розрізняють різнопорядкові геосинклінал. утворення: геосинклінал. систему, геосинклінал. область, геосинклінал. рухомий пояс.

Автор терміна Дж. Дана (1873) розумів під ним видовжені прогини, що утворились на межі океанів і континентів внаслідок тиску пластич. мас на більш жорсткі. М. Бертран 1887 намітив стадійність геосинклінал. процесу: занурення і заповнення прогинів відкладами, зминання їх у складки і утворення гірських пасм. Г.-Е. Ог 1900 наголошував на довготривалості роз-

витку Г., великі потужності порід яких піддані знач. дислокаціям і метаморфізму. Розробці теорії геосинкліналей присвячені праці багатьох видат. геологів 20 ст., зокрема Г. Штілле, С. Бубнова, О. Борисяка, В. Обручева, М. Тетяєва, М. Шатського, В. Білоусова. Визначення типових сукупностей ознак Г. не є загальноприйнятими. Гол.: формації (осадові та магматичні), метаморфізм, потужність, інтенсивність складчастості, особливостей глибин. розломів, потужність і будова земної кори та верх. мантії. Найсуттєвішою ознакою Г. (за винятком сучасної, напр., Азово-Чорномор. в межах України) є зміна режиму занурення таким же інтенсив. підняттям та складчастістю. Практично всі різновиди Г. відомі. Г. областей та поясів значною мірою різняться між собою і мають свої особливості як за розмірами, складом та структурою, так і за положенням у системі материків і океанів Землі. Найбільш послідовно і повно суть геосинклінал. процесу розкрив укр. вчений В. Бондарчук у числен. працях з теорії тектоноорогенії. Знач. внесок у розвиток уявлень про закономірності розвитку материк. та океан. земної кори здійснили, починаючи від 60-х рр. минулого століття, І. Чебаненко, А. Чекунов, В. Глушко, К. Тяпкін та ін. відомі вітчизн. тектоністи. Незважаючи на критику теорії Г. в сучас. геол. науці, її напрацювання залишаються знач. мірою фундам. і неспростовними. Існуючі тектон. карти окремих регіонів, материків і світу побудовані, за незнач. винятком, на засадах вчення про Г.

Рекомендована література

1. Хомизури Г. П. Развитие понятия «геосинклираль». Москва, 1976.

А. Я. Радзівіл

Бібліографічний опис:

Геосинкліналь / А. Я. Радзівіл // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-29160>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).